

Németh József

A Göcseji Múzeum története

I.

Hazánk legtöbb megyéjének székvárosában a honfoglalás ezredéves ünnepén már vagy működött múzeum, vagy ez idő tájt megkezdtek a múlt értékeinek gyűjtését. A következő egy-másfél évtizedben több helyen már rangos, ma is jól használható, reprezentatív épületet is emeltek a gyűjtemény otthonául. (Szekszárd, Szombathely, Szeged, Békéscsaba stb.) Zalaegerszegen – két évvel a millennium után – mindössze egyetlen újságcikk jelezte a múzeumalapítási szándékot.

A város akkor még kicsi, falusias jelleg település, 9500 ember otthona. 1313 lakóháza közül 167 fából, 268 vályogból épült, s a hajlékok csaknem felét még szalma vagy faszindely fedte. A rendezett tanácsú városi rangot csak 1885-ben szerezte meg. Gyáripára szinte nincs, polgársága kis létszámú, még kevés vagyonú, értelmisége elsősorban vármegyei alkalmazott, mellettük néhány orvos, ügyvéd, bíró, 1895 után már gimnáziumi tanár is. Múltjára csak kevés emlék figyelmeztet: vára nyomtalanul eltűnt, legrégebbi épülete, a Megyeháza 1732-ben készült el. Nem csoda, hogy a rengeteg adóssággal terhelt Egerszeg előbb kórházat, vasutat, óvodát, tisztességes elemi iskolát tervezett, gimnáziumot, utcai világítást, legalább téglázott járdát álmodott, mintsem múzeumot. 1890 őszén érkezett az első vonat, 1892 – 1900 között magasodtak fel ma is előkelőnek számító épületei: szállodája, gimnáziuma, két takarékpénztára, a Főtér néhány emeletes lakóháza

Az 1897-ben felépült gimnázium tette kész tanári kara némi lendületet hozott a kisváros életébe. Sebők Samu rendbe rakta a városháza kusza irattárát és 1900-ban megírta Göcsej ismertetését, 1902-ben Egerszeg történetét. Borbély György 1898-ban felhívást tett közzé néprajzi múzeum alapítására, két év múlva megindította a Magyar Paizs című hetilapot. Egyesületeket szerveztek, ismeretterjesztő előadásokra hívták az érdeklődő polgárokat. Az új század elején a Jánka hegyen előkerült mamutsontváz kiásását szervezték meg, s 1907-ben a múzeum alapításának gondolatát is felújították.

A gimnázium tanári kara javasolta: „Mondja ki Zala vármegye törvényhatósága, hogy a vármegye székhelyén közkönyvtárat és múzeumot létesít, saját kebeléből a gyűjtés megkezdésére és vezetésére különbizottságot küld ki, s az ügy érdekében a vármegye közönségéhez

felhívást intéz.” Az indítvány nyomán a vármegyei törvényhatóság is foglalkozott a gondolattal, de a támogatást pénz hiányában függőben hagyta. A szándék elakadásában némi szerepe lehetett a keszthelyi múzeum ellenagitációjának is. Borbély György és kollégái mégis lendületes gyűjtőakciót indítottak el, főleg a gimnázium tanulóira támaszkodva. Az adományokat nyilvánosan megköszönték, ezzel is serkentve az ajándékozási kedvet.

A hamarosan tekintélyesre növekedett kollekciónak a gimnáziumban kapott helyet, a háború idején azonban az épület egy része hadikórház lett, az anyag jobbára elkallódott, maradéka a levéltárba került, onnét a tárgyakat 1927-ben Keszthelyre szállították. Kisebb részük átvészelte a háborút, s negyedszázad után visszakerültek Zalaegerszegre, a Göcseji Múzeum gyűjteményébe.

1934-ben indult újra mozgalom Göcseji Gyűjtemény szervezésére. Ez évben Antal Dezső két, alig eltérő változatú épületet is tervezett a jövőbeni intézmény számára. Az évtized közepén Fára József levéltáros és Nagy Károly járásbíró szorgalma és ügyszeretete révén újra figyelemre méltó néprajzi anyag gyűlt össze. 1935-ben és 1936-ban megrendezték a Göcseji Heteket, ennek keretében több kiállítást is rendeztek. Ekkor készítette el – társával együtt – Végh Endre felsőkereskedelmi iskolai tanuló egy kicsiny, akkor még archaikus jellegű göcseji falucska, Zebecke pontos makettjét, amely hosszú hányódás után épp fél századdal később került (felújítva és kiegészítve) a Göcseji Múzeum megyetörténeti állandó kiállításába. 1936 után aztán csökkent a lelkesedés, a magyar néprajz szakemberei sem támogatták a múzeum létesítését. Viski Károly nyilatkozta Keszthelyen: „... mint szakembernek, le kell beszélmem a tervről a lelkes fáradozókat.” 1941-ben az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság állt egy újabb gyűjtési akció élére, de a város vezetőit a növekvő háborús terhek megakadályozták az intézményes támogatásban, még a hely biztosításában is. Nem csoda, hogy egy 1944-es újságcikk a gyűjteményt a következő címen ismerteti: „Látogatás az ország legkoldusabb múzeumában.”

A múzeummá soha nem szerveződő, közel 5000 könyv, irat és vegyes értékű tárgy a háború idején jórészt elkallódott, maradékból az 1950-ben megalakult Göcseji Múzeum csupán 400, zömében adat nélküli tételt örökölt. Csak egy részét volt érdemes leltárba venni.

A megye székhelyén 1945 után nem volt olyan intézmény, amely a tömérdek gazdatlanná vált műkincs legalább töredékét megőrizhette volna. 1944 őszén az elhurcolt zsidók, 1945-ben a feldúlt, kifosztott kastélyok, kúriák elmenekült urainak, 1950 körül a város kitelepített módosabb polgárainak bútorait, szobrait, képeit, könyv-tárát, családi levéltárát hordták szerteszét, közülük szinte semmi sem menekedett közgyűjteménybe. (Ritka kivételként egy-egy szobor Zalaszentgrótról Sárvarra, né-hány bútor Kehidáról Keszthelyre.)

A negyvenes évek végén Fülöp István vezetésével működött a Zalai Táj- és Népkutató Munkaközösség, amely tárgyi anyagot alig, de fényképet, folklór szöveget nagyon eredményesen gyűjtött. Kár, hogy a jogutód nélkül megszűnt közösség munkájának eredményéből is csak kevés került közgyűjteménybe.

II.

A magyar múzeumok történetében az évszázad közepén több sorsdöntő, tartalmi és szervezeti változás is következett.

- Hazánkban ez időben látványos intézményfejlesztés indult meg. Az ország iparosításának kezdeti sikerei, az eredmények túlbecsülése azt a hitet keltette, hogy rövid időn belül jól működő intézmények széles hálózatát lehet létrehozni. E lendület szülöttei az újonnan megalakult múzeumok is.
- Erőteljes szakosodás kezdődött, ennek eredményeként legtöbb helyen a korábban együttesen kezelt múzeumokat és könyvtárakat különválasztották.
- Az Elnöki Tanács megalkotta a múzeumokról szóló 1949-es 13. számú törvényerejű rendeletet, amelynek értelmében a közgyűjtemények is állami kezelésbe kerültek. E rendelet végrehajtása során államosították a Göcseji Gyűjtemény maradvékát, s hozták létre a Göcseji Múzeumot.
- A múzeumok központi irányító, fenntartó szervezete a Közgyűjtemények Országos Felügyelőisége, majd a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja volt. Ezen intézmény később a Népművelési Minisztérium főosztályaként működött, 1957 után pedig a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya tartotta fenn a múzeumokat. Ez az erőteljes centralizáció bürokratikus, nehézkes hálózatot hozott ugyan létre, de a központi irányítás védelmet is jelentett a múzeumok és főleg vezetőik számára a helyi vezetők önkényével szemben.

Ez különösen szükséges volt Zalaegerszegen, ahol Szentmihályi Imre 1950. júliusában kezdett munkához. Jól képzett etnográfus volt, Göcsej néprajzának jó ismerője, aki már diákkorában is sokat gyűjtött. Zalaegerszegen érettségizett, a budapesti egyetemen szerzett diplomát, rövid ideig a Nemzeti Múzeumban dolgozott, majd a nagykanizsai múzeumba került, onnét Zalaegerszegre.

Nagyon kedvezőtlen körülmények között láthatott munkához. Az előző fél század nemes szándékaiból, ismételten nekilendülő gyűjtési felbuzdulásából csak kevés eredményt vehetett át. A múzeumnak saját otthona nem volt, a régi városházán kapott két, összesen 50 négyzetméternyi helyiséget. (A Főtér sarkán ma is álló eklektikus épület 1898-ban Botfy Lajos polgármestere idején az ugyanitt állt régi városháza alapfalainak felhasználásával készült. A század közepén már nem volt elegendő a megnőtt adminisztráció befogadására, a polgármesteri hivatalt másutt helyezték el. 1945 után több intézménynek, szervezetnek adott átmeneti otthont.)

A gyűjtemény gyorsan gyarapodott, Szentmihályi Imre újabb szobákat is meg tudott szerezni, s 1953. november 29-én megnyílt első állandó, főleg néprajzi jellegű kiállítása.

Az új intézmény névadójaként szóba jött Plander Ferenc és Gönczi Ferenc is. Ma már nem deríthető ki, hogy miért nem kerülhetett fel egyikük neve sem a múzeum kapujára. Csak feltételezhetjük, hogy Plander, Göcsej első tudományos leírója neve egyrészt akkor még nem volt közsismert, másrészt – akár nyolc évtizede halott – plébánosról sem szoktak ez időben intézményt elnevezni. Gönczi ellen talán az lehetett a kifogás, hogy kortársnak számított, mindössze két évvel korábban, 1948-ban halt meg, s élete utolsó három évtizedét a szomszédos Somogy megyében töltötte. Így aztán mindmáig megmaradt a kezdetben választott név: Göcseji Múzeum.

Az első évtizedben Szentmihályi nagy szorgalommal, ma már hihetetlennek tűnő munkabírással dolgozott, elsősorban a még fellelhető néprajzi értékeket sikerült megmentenie. Intézményének gyűjtőterülete a megye északi része: Zalaegerszeg város és az akkori zalaegerszegi, lenti és zalaszentgróti járás. Utóbbiból csak kevés tárgy került a múzeumba. Munkájának értékét növelte, hogy az időben még alig volt autóbusz közlekedés, egy gatra kerékpár állt rendelkezésre, csak később jutott motorhoz. Göcsej nyugati része akkor a határsávba tartozott, ahova csak külön igazolvánnyal lehetett belépni, állandó igazoltatások után tovább haladni, hiszen a magányosan kószáló, embereket kérdező, jegyzetelő, házakat fényképező, elavult tárgyakat cipelő fiatalember az időben nagyon gyanúsnak tűnt.

Segítségé az alig volt. Még 1960-ban is egyetlen hivatalos gépjárműre, egy félállású gépjárműre és három részfoglalkozású teremőrré számíthatott.

A városban a múzeumnak nem volt hagyománya. A szomszéd megyékben már évtizedek óta tudós, tekintélyes muzeológusok álltak az intézmény élén (Szombathelyen Pável Ágoston, Kaposváron Gönczi Ferenc), Szombathelyen 1908 óta reprezentatív múzeumépület állt, s ugyanitt már 1872 óta működött a Vas Vármegyei Múzeumi Egyesület, melynek évenként tartott közgyűlésén a megyéspüspök, a főispán, a polgármester is megjelent.

Szentmihályi Imre munkáját nemcsak a hagyományok hiánya, hanem a korszak társadalmi körülményei is nehezítették. Apja Zalaegerszeg környékén, Zalaszentmihályfán volt közepes földbirtok tulajdonosa, bérlője, kisebb kastély lakója. Ezért aztán 1950-ben fiában nem a jól képzett szakember becsülték, hanem gyanakodva szemlélték a földesúr gyermekét azok a vezetők, akik közül néhányan évtizeddel korábban még a Sztankovszky uraság földjén dolgoztak (Szentmihályi Imre érettségi bizonyítványában még a Sztankovszky családnév szerepel.) E bizalmatlanság okozta, hogy a fiatal múzeumigazgató rendkívül nehezen épített ki társadalmi kapcsolatokat, maga is gyanakvóná vált, a túlzottan aprólékos adminisztrációval, a bizonylatokkal sokszorosan megerősített ügyintézésrel védte magát. Az ebből fakadó gondok főleg a hatvanas években váltak mind nyilvánvalóbbá.

A gyűjtemény gyarapodását a következő fontosabb adatok mutatják:

	1950	1960	1963	1971
Néprajz	313	3314	4089	6445
Régészet	81	1622	1638	13079
Numizmatika	–	60	60	55
Helytörténet	3	167	176	236
Földtan, őslénytan	2	148	148	–
Iparművészet	1	49	56	99
Képzőművészet	–	41	49	85
Együtt:	400	5401	6216	19999

Közel öt évtized távlatából megítélve rendkívül jelentős az archaikus göcseji gazdálkodás, lakáskultúra eszközanyagának, a pásztorművészet többtucatnyi remekének, köztük az országos mércével megítélve is jelentős mángorló- gyűjteménynek a létrehozása. A század hatodik évtizede e táj életében rendkívül gyors változásokat teremtett. Az évszázados elemeket őrző életmód, építkezés, a falukép robbanásszerű átalakulása zajlott az időben, lényegesen gyorsabban, mint hazánk más vidékein. Szentmihályi Imre jó érzéssel és szorgalommal használta ki ezeket az esztendőket. Ugyancsak méltánylandó érdeme, hogy a megyeházáról eltávolítandónak ítélt képzőművészeti értékeket, elsősorban a történeti arcképeket megszerezte a múzeum számára (Ezekről e kötetben Kostyál Lászlótól külön tanulmányt is olvashatunk).

A megnőtt gyűjtemény, az időközben kapott helyiségek lehetővé tették, hogy 1957 tavaszán az állandó kiállítást átrendezzék, kibővítsék. Az így létrejött bemutató Göcsej történetének, néprajzának jó keresztmetszetét adta. Némileg csökkentette a múzeum vonzókörét, hogy Göcsej kutatása mellett kevesebb energiát tudott fordítani Zalaegerszeg múltjának vizsgálatára, bemutatására. Ha tette, akkor sem mindig sikeresen. Így például több ízben is nem a legszerencsésebb érvekkel kísérelte meg

feléleszteni a húsvéti határjárást, ezzel számottevő ellenállást is kiváltott.

Az első évtized nagyon sikeres korszaka a zalaegerszegi múzeumnak. Maradandó értékű néprajzi gyűjtemény alakult ki, a városban először rendeztek tudományos értékű állandó történeti-néprajzi, kiállítást, a múzeum vezetője értékes kutatásokat végzett a népi építészetben, ma már pótolhatatlan értékű fényképgyűjteményt hozott létre, amely a Göcseji Falumúzeum tervezéséhez is tudományos alapul szolgált. 1954-től kezdve tanulmányi kirándulásokat indított, s az akkori zalai sajtóban magas színvonalat jelentettek múzeumi, műemléki, történeti témájú cikkei. 1957-től kezdve a múzeumi hetekre a magyar tudomány sok jeles személyét nyerte meg előadóul. Tudományszervezési tevékenységének máig haszonnal forgatott eredménye a Göcseji Múzeum fennállásának 10. évfordulójára megjelent Emlékkönyv.

A hatvanas évek elejére már több jel mutatott arra, hogy a múzeumok szoros központi irányítása betöltötte feladatát. Erőteljesen centralizált, nagyjából azonos elvek alapján működő, egységes nyilvántartási rendszert alkalmazó hálózat alakult ki olyan nagyságban, melyet már nehéz volt egyetlen hivatalból irányítani. Mind többen ismerték fel, hogy a sokszorosára nőtt múzeumi hálózat továbbfejlesztése jóval több anyagi eszközt igényel, s ezekkel a Művelődésügyi Minisztérium már nem rendelkezik. Több jel mutatott arra, hogy a múzeumok éppen központi irányításuk miatt nehezebben tudnak beilleszkedni a városi, megyei keretek közé, nehezebben találják meg helyüket a megyei és városi intézmények ez időre kialakult együttesében. A helyi, főleg a megyei tanácsok túljutva első évtizedükön, jól képzett, fiatal szakemberekkel is erősödtek, akik már szakmai feladatok ellátására is alkalmasak voltak.

Kivezető útnak a tanácsi kezelésbe adás jelentkezett. E megoldás ma már természetesnek tűnik, de közel négy évtizede mégis sok aggodalmat keltett, sok vitát váltott ki. Többen is a múzeum tekintélyének csökkenését, a szakmai követelmények lazulását, az intézmények visszaesését jósolták az átadást követő időkre.

A magyar múzeumügy azóta bekövetkezett fejlődése egyértelműen igazolta, hogy a tanácsi kezelésbe adás bizonyult az egyetlen járható útnak. Az egységes fejlődést hosszú ideig garantálta, hogy a múzeumok irányítói jó stratégiai érzékkel megtartottak néhány központi intézményt, elsősorban a Központi Múzeumi Igazgatóság kiállítás-rendező, műtárgyvédelmi osztályait. Kár, hogy ezzel egy időben nem sikerült biztosítani az országos múzeumok szakmai, irányító szerepének növelését, de még szinten tartását sem.

A szervezeti változás az ország 18 megyéjében egyúttal a megyei múzeumi igazgatóságok létrehozását is jelentette. A megyei múzeumi feladatok ellátásával mindenütt a megyeszékhely múzeumát jelölték ki, s an-

nak igazgatója egyúttal az egy gazdálkodási egységet jelentő, a megye területén tanácsfi fenntartásban működő minden múzeumot és kiállítóhelyet magában foglaló szervezet vezetője lett. Erre az átszervezésre Zala megyében majdnem 10 évet várni kellett. 1962-ben a két múzeum (a zalaegerszegi mellett a nagykanizsai) létszáma, gazdasági ereje is nagyon kicsi volt, ezért 1972-ig a két múzeum külön-külön a megyei tanács művelődési osztályának irányítása alatt állt.

Mégis, az 1962 után következő esztendőök a múzeum számára is a lassú változások, a nagyobb ugrást előkészítő kis lépések időszakát is jelentették. Az egyenletlen fejlődését is, ugyanis az ország akkor legerőtlenebb múzeumú megyéje vállalkozott arra, hogy létrehozza az ország első szabadtéri néprajzi múzeumát. 1963-ban Zala Megye Tanácsa határozatot hozott a Gőcseji Falu-múzeum létesítéséről, 1968-ban pedig arról, hogy mindkét város múzeumát nagyobb, alkalmasabb épületbe költözteti.

Az is nyilvánvaló volt, hogy egy megye muzeológiai feladatainak ellátására nem elegendő két néprajzos muzeológus. Az első kísérletek régész alkalmazására történtek. 1962 nyarán a Gőcseji Múzeumban kezdte pályáját Valter Ilona. Akkor múzeumi státust még nem sikerült számára biztosítani, a Zrínyi Gimnázium állományában szerepelt, de teljes munkaidejében a múzeumban dolgozhatott. Azóta magasabbra ívelő pályáját sikeres zalai kutatásokkal kezdte, figyelme kiterjedt a régészeti ismeretterjesztésre, több cikket írt a zalai sajtóban, régészeti népszerűsítő füzetet állított össze. Másfél évi munka után, 1964 januárjában az Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa lett. Távozásában nemcsak az új munkahely nagyobb szakmai lehetőségeinek vonzása, hanem az egerszegi intézmény légkörének tisztítása is szerepet játszott. Szerencsére, Zala megyéhez fűződő jó kapcsolatai mindmáig megmaradtak, és azóta is sok fontos kutatással gyarapította a megye középkoráról meglévő ismereteinket.

Ezután Zala Megye Tanácsa ösztöndíjat biztosított Müller Róbert régész hallgató számára, aki 1967. augusztus 1-én kezdte meg munkáját Zalaegerszegen. Harmadfél esztendőös egerszegi ténykedését több sikeres ásatás, figyelmet keltett publikáció is jelzi. Különösen hasznos, ma is sokszor forgatott kötete a Gőcseji szegiek környékén végzett terepbejárásainak összefoglaló adatára. 1970. január 31-ig dolgozott itt, távozásának indokai közt ott szerepelt elődjéé is. Az évtized végén munkába állhatott az intézmény első restaurátora, Szabolcs Péterné Takács Ágnes.

Az 1960-as esztendőök legnagyobb nyúga, vesződése az épületgondok, a raktározás megoldása volt. Hiába vehette fokozatosan birtokba a Kazinczy (akkor: Marx) tér 1. számú ház teljes első és második emeletét, az elfogadható munkahelyek, a megfelelő nagyságú kiállítás és főleg a raktárak számára egyre szűkösebbé vált. A város-

ban múzeumi célra alkalmas épület nem volt, még a két évtizede üresen álló zsinagóga átalakítása is szóba került. Vázlatos tervek készültek, hogy az épület belső terét kettéosztva hogyan lehetne ott raktárakat, kiállítási tereket kialakítani a múzeum és a levéltár számára. A szükséges költségeket akkor nem sikerült biztosítani. (Ma már tudjuk: szerencsére, hiszen a ma a zsinagóga szépen helyreállítva elegáns hangverseny- és kiállító terem.)

1963 végén vetődött fel először a gondolat, hogy a Városi Tanácsnak új székházat kellene építeni. Erre nagy szükség volt, mert a Tanács a Zalaegerszegi Takarékpénztár hajdani bérházában működött, ahol még orvosi rendelőknek, ifjúsági klubnak, bolti raktárnak és napközis konyhának, ebédlőnek is helyet szorítottak. Ráadásul az 1892 óta álló épület kedvezőtlen beosztású, rossz műszaki állapotú volt, még a tanácselnök dolgozószobája is beázott. Felvetődött, hogy el kellene adni valamelyik vállalatnak vagy le kellene bontani, helyén korszerűbb irodaházat emelni. A Megyei Tanács művelődési osztályának egyik munkatársa előterjesztésében bizonyítani igyekezett: az épület ugyan nem műemlék, de a város egyik, központi helyén lévő, a városképet is meghatározó része. Lerombolása jövátelhetetlen vétek lenne, hiszen értéket pusztítana. Felújítva azonban a múzeum méltó otthonává alakítható. A bontás ötletét sikerült megakadályozni, de a Városháza építése még évekig húzódott. Közben a múzeum raktározás céljára átmenetileg meg-kapta a zsinagóga egy részét, így a régi épületben 1966. január 9-én még új állandó kiállítás nyílhatott.

1968. májusában nyílt szabad út a városi székház építésének, s ekkor a Művelődési Minisztérium 2 millió forint célhitelt engedett át Zalaegerszeg városnak, ennek fejében a Batthyány utcai épület múzeum céljára vált hasznosítható. Különböző intézmények sürgető elhelyezési gondoljai miatt még a felújítás megkezdése előtt, 1970-ben át kellett költözni a nagyon rossz állapotú épületbe.

Közben Szerdahelyi Károly elkészítette az átalakítás terveit, 1971-ben megindult a szakaszos felújítás. A kivitelezést a Hegyhátszentjakabi Építőipari Szövetkezet végezte. Eredményeként célszerű, további fejlesztést is ígérő múzeumépület jött létre, meglehetősen nagy munka árán, hiszen meg kellett újítani a tetőszerkezetet, teljesen ki kellett cserélni a felső szint födémjét, új villany-, víz- és csatornahálózat készült, a válaszfalakat szinte kivétel nélkül áthelyezték. Csak megfelelő előcsarnokot, hangulatos, a hely szelleméhez méltó lépcsőházat nem sikerült kiképezni. Pénzhiány miatt az akkor már 80 esztendőös ajtókat, ablakokat nem lehetett kicserélni, nagyon silány burkolóanyagokkal kellett megelégedni, az épületépészeti berendezések nagyobb része is rendkívül hitvány volt stb. Mégis, használható otthont adott a múzeumnak, s állandó pótlásokkal, modernizálással, s főleg az 1997-ben megkezdett újabb felújítással, tetőtér-beépítéssel a fennállásának fél százados forduló-

jára emlékező intézmény ma már szép, korszerű otthonban dolgozhat. (Az épület részletes történetét Megyeri Anna jelen kötetben olvasható tanulmánya foglalja össze.)

III.

A hatvanas évek kétségkívül legnagyobb vállalkozása a Göcseji Falumúzeum felépítése volt. Előzményei a távoli múltba nyúlnak vissza.

1885-ben Svédországban vetődött fel először egy szabadtéri néprajzi múzeum gondolata, és az első részleg hat esztendővel később nyílt meg. (Nevét – Skansen – Stockholm egyik részéről kapta, s aztán tovább örökölte a hasonló intézményekre, köztük az egerszegire is.) Ugyancsak 1885-ben Budapesten, az országos kiállításon bemutattak 15 berendezett parasztszobát. 1896-ban a millenniumi kiállításon 24 házat, teljes portát, gazdasági épületeket is felépítettek, ezeket azonban az ünnepek befejeztével lebontották. 1938-ban a balassagyarmati múzeum kertjébe egy palóc, 1935-ben Veszprémben egy bakonyi házat telepítettek át, rendeztek be, mindkettő ma is látogatható.

1935-ben a Göcseji Napok rendezvényeire két felsőkereskedelmi iskolai tanuló pontos felmérések alapján, agyagból megformálta, kiégette, kiszínezte Zebecke minden épületét, és terepasztal-szerűen kiállította a falu teljes makettjét.

Az ötvenes évek végén Káváson tulajdonosa engedélyt kért egy 19. századi, festett oromzatú, borona-falás lakóház lebontására. Már ekkor felmerült az épület megóvásának gondolata. Az első terv szerint egy szabad kávési telekre telepítették volna át, végül Zalaegerszegen a Május 1. ligetben építették fel újra, a munkával 1959. november 28-án készültek el. Az új helyszín oka, hogy Tóth János építésmérnök kidolgozta egy kis szabadtéri néprajzi múzeum tervét, amely számolt a mellette lévő barokk Kálvária-kápolnával, s feltehetőleg az 1935-ben a közelben felépített, később leégett göcseji harangláb emlékével is. Tóth János terve 1960-ban megjelent a Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyvében. A kávési ház 1960. december 28-án leégett, feltehetően gyújtogatás következtében.

1961-ben Zalaegerszeg város tanácsának végrehajtó bizottsága a 70/1961. vb. számú határozatával úgy rendelkezett, hogy a szabadtéri néprajzi múzeumot mégsem a Május 1. ligetben, hanem az Alsóerdőn kell felépíteni. A döntés előzménye, hogy a közelben termálfürdőt is terveztek, a kutatófúrást is megkezdték, s a kibővült célokra a kis liget nem bizonyult elégségesnek. A városi tanácson 1961. május 23-án múzeumi, műemléki és építész szakemberek megbeszélést tartottak, ahol Tóth János a szóba hozott immár három helyszín közül (Alsóerdő, Május 1. liget, Zalarét) változatlanul a Május 1. ligetet tartotta célszerűnek, végleg elvetve az Alsóerdőt.

Tóth János érvelését támogatta Radnai Lóránd területi építész is.

Majd kétesztendei látszólagos szünet következett, ez alatt bebizonyosodott, hogy a választott helyszín valóban nem elegendő még néhány porta felépítéséhez sem. E felismeréssel együtt újra előtérbe került a Zalarét, az olai vízimalom környéke. Ugyanis 1960 után a valaha oly fontos egerszegi vízimalmokat leszerelték, más célra alakították át, jórészt le is bontották. Állt még az olai, melynek egyik fele feltehetően még a 18. században gerendákból épült, ezt bővítették a 20. század elején. Sikertült ipari műemlékké nyilvánítani, s az Országos Műemléki Felügyelőség felújítását is megkezdte. Ez lett a későbbi Falumúzeum magja, mint egyedül eredetileg is e helyen álló létesítmény.

A helyszín csak azért keltett aggodalmat, hogy nem fenyegeti-e árvíz? Az egyértelműen igazolódott, hogy a malom küszöbszintjét a víz emberemlékezet óta nem érte el. Ez időben fejeződött be a Zala medrének szabályozása, vizét távolabbi, új mederbe terelték, így a malom körüli szakasz holt ággá vált. E megoldás egyrészt tovább csökkentette az árvíz esetleges veszélyét, másrészt pedig lehetetlenné tette a malom vízzel történő meghajtását is. (A meder holt ággá válása majd 1980 körül okozott nagyobb gondot, amikor a vízben elbomló növényi maradványok miatt a kevés víz is bűzössé vált, belőle minden növény és állat kihalt. A nagy költséggel végrehajtott beavatkozás egy időre megoldást jelentett.)

Zala megye tanácsának végrehajtó bizottsága 1963. július 24-én tárgyalta a megye múzeumainak és műemlékeinek helyzetét, s 158/1963. vb. számú határozatában kimondta: „... a zalaegerszegi olai vízimalom ipari műemlék kisajátítását haladéktalanul le kell bonyolítani, s ennek megtörténtéről – a helyreállítási munkák mielőbbi megkezdése érdekében – az Országos Műemléki Felügyelőséget értesíteni kell. A végrehajtó bizottság elnökhelyettese a városi tanács végrehajtó bizottságát az intézkedések megtételére hívja fel... A végrehajtó bizottság elhatározza, hogy a szabadtéri néprajzi múzeum létesítésére, illetve fejlesztésére 1964. évtől kezdődően öt éven át évenként 100.000 Ft. anyagi támogatást biztosít.”

Ma már nehezen érthető, hogy a legszerényebb múzeumi hálózatú megye hogyan vállalkozhatott e nagy feladatra. Az elhatározás olyan merésznek tűnt, hogy a Göcseji Múzeum néprajzos vezetője sem látta megoldhatónak, s helyette a göcseji szegek kutatásának tervét dolgozta kis, s terjesztette be a minisztériumba. A feladat valóban új volt, a döntés is gyors, hiszen az intézmény 1961-ben készült öt éves terve még nem tett említést róla, a feladat nem került bele a tanácsi átadás 1962-ben készült jegyzőkönyvébe sem. Az 1963. április 9–12 között tartott minisztériumi vizsgálat is csak azt állapította meg, hogy: „komoly problémát jelent a múlt évben (!) leégett göcseji ház rendbehozatala és a közönség rendelkezésére

bocsátása.” A feladatok közt azt jelölte meg, hogy „szükségesnek tartanánk a Május 1 ligetben lévő göcseji ház újbóli berendezését, valamint a hozzátartozó gazdasági stb. melléképületekkel való kiegészítését. Meggyőződésünk, hogy ez a szabadtéri kiállítási egység nagymértékben hozzájárulna a múzeum népművelési feladatainak teljesítéséhez.”

A fenti példák talán igazolják, hogy 1963-ban nem annyira szakmai, tudományos, sokkal inkább helyi, társadalmi okok sürgették a Falumúzeum felépítését. Az egyéni szándékokon, néhány megyei vezető tettekre szegén kívül az elszántságnak társadalom-lélektani okai is voltak.

Talán sehol másutt az országban nem lehetett annyira látványosan érzékelni a hagyományos falukép átalakulását, mint az ötvenes években éppen Göcsejben, ahol a változást a kőolajtermelés, a kőolajipar is gyorsította. Az itt élőknek szinte napi élményévé vált a rohamos változás, s vele együtt a vágy is, hogy gyermekkoruk tovatűnő világából emlékeztetőül valami megmaradjon. Csak ezzel magyarázható, hogy az építést nemcsak nagy ellenkezés kísérte, hanem hathatós társadalmi segítség is támogatta, vele együtt nagy várakozás is sietette. Még Hadnagy László megyei tanácselnök-helyettes (1962-től haláláig művelődési miniszterhelyettes), karolta fel 1961-ben Tóth Jánosnak a göcseji népi építészettel kapcsolatos kutatásait. (Eredményeként jelent meg 1965-ben a Göcsej népi építésze című kötet.) Ugyancsak Hadnagy támogatásával kezdődött el 1961-ben elsőként az országban Zala megye földrajzi neveinek összegyűjtése, s a Zala megye földrajzi nevei című kötet – 1964-es évszámmal – 1965-ben hagyta el a szegedi nyomdát.

A létrehozás szubjektív előfeltétele Kiss Gyula megyei tanácselnök-helyettes energiája, fáradhatatlan, sokszor erőszakos szervező munkája volt. Kiss Gyula majdnem két évtizeden keresztül volt megyei művelődési vezető: előbb 10 éven át a művelődési osztályt irányította, 1962-ben tanácselnök-helyettes lett. Színes, ellentmondásos, jobbra tervszerűtlenül dolgozó, kampányfeladatokban gondolkodó és cselekvő, sok embert megsértő egyéniség. Nélküle bizonyára sok tekintetben jobban, kedvezőbben alakult volna a megye kulturális élete. Nélküle biztosan nem vagy csak később valósult volna meg néhány ma is jól működő, fontos intézmény. A Göcseji Falumúzeum biztosan az utóbbiak közé tartozik.

Mivel a Falumúzeum az ország első szabadtéri néprajzi gyűjteménye volt, létrehozói nem rendelkeztek megfelelő gyakorlattal, tapasztalatokkal. A Göcseji Múzeum is igen kis létszámmal dolgozott, (1 néprajzos igazgató, 1 régész, 1 gazdasági előadó, 1 hivatalsegéd, 1 takarító, 2 teremőr), e sokrétű, szerteágazó feladatra ön-maga nem vállalkozhatott. Ezért 1964. október 20-án egy szélesebb körű bizottság alakult, melynek tagjai közt ott voltak a művelődési, pénzügyi, jogi, műszaki szakemberek, a zalaegerszegi és nagykanizsai múzeum mun-

katársai. Vezetője névlegesen Török Lajos megyei tanácselnök, ténylegesen Kiss Gyula elnökhelyettes. Később az üléseken részt vett a városi tanács elnöke vagy annak helyettese is. A testület nem elvi dolgokkal foglalkozott, hanem minden szükséges gyakorlati teendővel. Általában kéthetente, szükség esetén hetente ülésezett, 1967–68-ban még ennél is gyakrabban.

A létesítés 1964-ben a kijelölt terület kisajátításával kezdődött: közel húsz parcella harminc tulajdonosával kellett megállapodni, őket kártalanítani. Ezzel párhuzamosan az Országos Műemléki Felügyelőség megkezdte a vízimalom helyreállítását.

1965-ben elkészült a programterv: Barabás Jenő egyetemi docens, Tóth János építészmérnök és Szentmihályi muzeológus közös munkája. Kiválasztották a betelepítendő épületeket, kidolgozták azok elhelyezési rendjét. Tisztázódott a Falumúzeum jellege is: „A szabadtéri néprajzi múzeum nem az egész megye, hanem a tágabban értelmezett Göcsej területének anyagát mutatja be... Indokolt a területi szűkítés, mert Göcsej a megye néprajzilag legjellegzetesebb s egyben leghíresebb tája, s itt állnak rendelkezésre olyan épületek, amelyek képviselhetik egy korszak jellegzetes építkezési kultúráját.” E megoldással a Falumúzeum eltér minden más hasonló magyar intézménytől: az egyetlen regionális, egy néprajzi tájegységre figyelő bemutatóhely, a többiek (a szennai, a szombathelyi, a nyíregyházi egyaránt) legalább megyeyeni területet vesznek alapul. A tervek szerint a jövő múzeum a századvégi paraszti építkezési és lakáskultúra bemutatására hivatott, s ezen keresztül főleg az életforma szemléltetésére törekszik. Éppen ezért nem különálló épületeket, hanem komplex gazdasági együtteseket kíván rekonstruálni.

Ma már tudjuk, hogy nem volt szerencsés csak az archaikusnak számító épülettípusokra, a boronafalú, zsúppal fedett, füstökonyhás lakóházakra korlátozni a figyelmet. Már a századforduló göcseji falvaiban is jelen volt a kéményes lakóház, előfordult a vert falú épület, s megjelent a téglából rakott, cseréppel fedett parasztház. Ezekre már Gönczi Ferenc is felfigyelt, töméses ház fényképét is közölte.

Az előzetes terv a költségeket valamivel több, mint 2 millió forintba becsülte, de ebbe beleszámította egy gondnoki lakás és iroda árát is. A ténylegesen felhasznált összeg meghaladta a négy és fél milliót, de ebből nem készült gondnoki lakás és iroda, s a készpénz ráfordításnál is nagyobb volt a társadalmi munka. (Az Országos Műemléki Felügyelőség 814.000, Zala Megye Tanácsa 1,209.000, a Művelődési Minisztérium 500.000, az Országos Tervhivatal 500.000, Zalaegerszeg Város Tanácsa 1,32.000, a SZÖVOSZ 40.000, az Országos Idegenforgalmi Tanács 500.000 forintja tette lehetővé a felépítést.)

A központi segítség, a megyei tanács mind nagyobb hozzájárulása is kevés lett volna, ha nem társul hozzá az

igen jelentős egyéb jóakarát. Alig volt Zala megyében olyan üzem, vállalat, amely a munkát ne segítette volna. A Kőolajtermelő Vállalat, a Kőolajipari Vállalat, az andráshidai, a zalalövői, a baki állami gazdaság, a Városi Tanács üzemei, a Honvédség egy-egy épület szétzedését, szállítását végezte el díjtalanul. Az ipari tanulók a kerítést építették fel szakmai gyakorlatként. Mentőövet jelentett a Nehézipari Minisztérium döntése, amely az elektromos hálózat rekonstrukciójának részeként el-könyvelve díjtalanul helyeztette át a terület felett húzódó magasfeszültségű villanyvezetékét. (A krónikás feljegyzései szerint ennek értéke akkor 400.000 Ft. volt, ötöde annak, amit eredetileg az egész intézmény létrehozására szántak.) A Városi Tanács a városi úthálózat részeként építette meg az intézmény belső útjait. A Beruházási Iroda a Falumúzeum jövőendő területét lerakóhelynek jelölte ki az építkezések részére, így az alapokból ki-emelt több ezer köbméter földdel külön költség nélkül végeztette el e helyenként méternyi feltöltést.

1966-ban megtörtént a tereprendezés nagyobb része, megkezdődött az épületek vásárlása, lebontása és felépítése. 1967. augusztusában célszerű volt az elkészült részeket a szakemberek számára egy hétre megnyitni, arról szakmai vitát rendezni. Az augusztus 16-i szemle és széleskörű konzultáció tanulságait Balassa Iván, Király Péter és Erdélyi Zoltán foglalták össze, s azt a helyi szakemberek az építkezés következő szakaszában már hasznosíthatták.

1968-ban folytatódott az építkezés, megkezdődött a berendezés, s augusztus 19-én az ünnepélyes megnyitásra is sor kerülhetett. A következő egy-két évre még néhány rekonstrukciós kiegészítés, a házormok felállítása maradt, 1972-ben készült el az olajütő.

Az 1965-ben kidolgozott tudományos terv gyakorlati tapasztalatok hiányában még számos részletre nem térhetett ki, ezért a szakmai szempontok messzemenő érvényesítésére nemcsak Tóth János és Barabás Jenő nyújtott gyakori segítséget, hanem Erdélyi Zoltán, Füzes Endre is. A megállapodást rendszerint írásba is foglalták. E feljegyzésekben az említettekén kívül Bodrogi Tibor, Szolnok Lajos, Kodolányi János, Cseh István, Mende Ferenc, Takács Lajos, Csilléry Klára, Kerecsényi Edit és mások nevével találkozunk. Az épületek felmérésénél, bontásánál, a műszaki leírás készítésénél, majd a rekonstrukciónál követendő eljárások szakmai követelményeit Cseh István, az Országos Műemléki Felügyelőség főmérnöke foglalta össze.

A konzerválásban a Központi Múzeumi Igazgatóság Muzeológiai és Technológiai Osztályának tanácsai voltak az irányadók. Megvalósításuk Temesvári Andorra, a nagykanizsai múzeum restaurátorára várt.

E néhány adalék felidézése azért is célszerű, mert az elmúlt három évtizedben többször elhangzott a gondatlan építkezés és kivitelezés vádjá. Valójában arról van szó, hogy a magyar múzeumi szakemberek egy része is

itt szerezte meg azt a gyakorlatot, melyet aztán a következő hasonló intézmények építésénél már hasznosítani tudott. A Göcseji Falumúzeum első szakmai kritikusa, Balassa M. Iván a megnyitást követő esztendőben máig ható érvénnyel fogalmazott: „Az első modern szabadtéri néprajzi múzeum építői tapasztalatokat, útmutatást csak saját munkájukból meríthettek. Elsőnek vállalkozni egy ilyen munkára rendszerint hálátlan feladat, de ugyanakkor nagyon szép és tanulságos, mert a Göcseji Falumúzeum építőinek tapasztalatát minden további szabadtéri néprajzi múzeum építésénél elméletileg és gyakorlatilag egyaránt hasznosítani lehet és kell.”

Az intézmény megnyitásától kezdve egyértelmű sikert aratott. Ehhez hozzájárult, hogy olyan természetes környezetbe települt, amelyen akkor változatos növényzet, több nagy fa is volt, jelen volt a szép, de mind több gondot okozó Zala holt medre, a fenntartók kezdetektől törekedtek a növényi környezet gazdagítására, a kiskertek ápolására is

A megnyitás idején még nem lehetett tudni, de sejteni sem, hogy az intézmény fenntartási milyen sok gondot jelent. 1971-ben a korábban restaurált malomépületet többféle gombabetegség támadta meg, a fertőtlenítést Temesvári Andor vezetésével sikerült elvégezni. 1985 után különösen aggasztóvá váltak a bajok, s 1986-ban egy szakértői vélemény még azt az ajánlást is megfogalmazta, hogy célszerű lenne a Falumúzeum épületeit szétzedni, a gerendákat újra fertőtleníteni, s az egészet másutt, kedvezőbb helyen felépíteni. Akkor a terület új alagsóvezésével, az új vízelvezetési rendszer kialakításával, a házfalak konzerválásával, egy részének cseréjével, a szigetelés hatékonyságának fokozásával sikerült megoldást találni. Ezzel egy időben vált szükségessé a Zala volt medrének tisztítása, a felhalmozott, igen sok szerves anyagot tartalmazó iszap kikotrása, a víz legalább egy részének pótlása. Utóbbi céljára az andráshidai Zala hídtól föld alá helyezett műanyag csővezeték szolgál.

Már 1967-ben felmerült a bővítés szándéka. Az új terv még három szőlőhegyi pince telepítését irányozta elő, később helyettük inkább egy falusi iskola, valamint néhány újabb típusú, már kéményes, téglából épült, cseréppel fedett ház építését. A növekvő fenntartási költségek, a Megyei Múzeumi Szervezet egyéb sokasodó kiadási kötelezettségei miatt erre három évtizeddel később sem került sor. A közönség kulturált fogadását elősegítő, az ott dolgozók munkáját is megkönnyítő épületre is több terv készült, végül Zalaegerszeg város önkormányzata 1996-ban szép, a tájba, az intézmény hangulatába is szervesen illeszkedő, a kisnemesi kúriák hangulatát idéző, mégis modern épülettel gazdagította az intézményt. 1998-ban újabb nagy terv megvalósítása kezdődött meg, finnugor nyelvrokonaink szabadtéri néprajzi múzeumának létrehozása. 1990-ben áll a chanti és a manysi rész, s már készül egy finn lakóház is.

IV.

1970-ben újra szóba került a megyei múzeumi igazgatóság megszervezése. A Művelődési Minisztérium Múzeumi osztálya e feladatra Németh Józsefet, a megyei tanács művelődési osztályának helyettes vezetőjét javasolta, aki azonban évtizedes közigazgatási munkája után eredeti szakmájába, az iskolai tanításba készült visszatérni. Végül 1971-ben Reményi András geológus, korábban pécsi muzeológus, akkor a Szabványügyi Hivatal munkatársának kinevezésére került sor. A döntés mellett szólt széleskörű nyelvismerete, vezetői gyakorlata, a róla kapott jó ajánlások is. Kinevezése mégsem volt célszerű. Nem tudott úrrá lenni az intézményben ki-alakult ellentéteken, az elmérgesedő kicsinyes vitákon, képtelen volt az átköltözés, a kezdődő felújítás gondjaival együtt élni. Különösen feszültté vált a viszonya Szentmihályi Imre volt igazgatóval, aki tudományos fő-munkatársként dolgozott tovább, majd a Levéltárba kérte áthelyezését. Az új igazgató a volt zsinagógában raktározott néprajzi tárgyakat a Falumúzeum pajtáiba költöztette, ezzel számottevő veszélynek tette ki azokat. A kudarc láttán Reményi több hónapig táppénzes állományban volt, majd 1972 elején végleg megvált a múzeumtól. Így több mint fél esztendőn keresztül a múzeum vezető, sőt muzeológus nélkül működött, mivel Müller Róbert még Szentmihályi igazgatása idején a szerződéses munkaviszonnyal is nyugodtabb munkát ígérő keszthelyi intézményébe távozott. A Göcseji Múzeum legnehezebb korszakát jelentette ez a fél esztendő.

Ugyanakkor a kibontakozás jelei is észlelhetők voltak. Megkezdődött a jövő múzeumépület átalakítása, felújítása. A város művelődési intézményeinek megszárdulása után mind nagyobb volt a várakozás a múzeum iránt is. 1972. augusztusában munkába állt Vándor László régész. 1972. augusztus 16-án a múzeum igazgatójává Németh Józsefet nevezték ki, aki ekkor kihívást látva a feladatban, bízott abban, hogy az igazgatásban szerzett gyakorlata, a megye intézményeivel, vezetésével kialakult kapcsolata segítségével hasznára tud lenni a megye múzeumainak.

Az intézmény jövőjének otthonának felújítása 1973 elejére befejeződött. Átmenetileg az épület egy részét még nem sikerült birtokba venni, mivel pár évig itt kellett elhelyezni a ZTE Sportegyesület irodáit, s több mint két évtizedig a Magyar Olajipari Múzeum hivatali helyiségei is itt kaptak helyet.

Nagyon hiányos volt a felszerelés, annak ellenére, hogy a Központi Múzeumi Igazgatóság rendkívül sok segítséget adott. 1973-ban mégis sikerült a minimálisan felszerelt restaurátor műhelyt létrehozni, kezdetleges színvonalon kialakítani a raktárakat. Megfeszített munkával 1973. szeptember 22-én a négy megye (Baranya, Somogy, Tolna, Zala) által közösen rendezett Dél-Dunántúli Népművészeti Hét keretében a múzeum a

nagyközönség számára is megnyílhatott. Egyszerre négy kiállítás fogadta a látogatókat: Az emeleten A zalai népművészete című néprajzi tárlat mellett Németh János keramikus reprezentatív bemutatkozása, a földszinti kiállító teremben egy nagy bélyegkiállítás volt látható, melynek témája: A népművészet a bélyegeken. Az előadóterembe a Megyei Könyvtárral közösen rendezett, a Dél-Dunántúl néprajzi irodalma című könyvbemutató került. A megnyitással együtt avatta fel Kodolányi János, a Néprajzi Múzeum főigazgató – helyettese Gönczi Ferenc néprajzosnak, Göcsej első monográfusának Fritz János által készített szobrát.

Az évtized második fele a gyors személyi fejlesztés időszaka volt. 1973-ban visszatért az intézményhez Szentmihályi Imre néprajzos (noha gyakori betegsége miatt már folyamatos munkát nem tudott végezni), még 1973 végén művészettörténész is munkába állt. Az évtized végén már történész is erősítette az intézményt. 1975-től növekedett a restaurátorok, a gazdasági ügyintézők száma, fotós, népművelő tette könnyebbé és sokszínűbbé a munkát. 1979-től gépkocsivezető is. 1978-tól sikerült stabilizálni, állományba vett munkatársakkal el látni a Falumúzeum karbantartását.

Sem a gyűjtemény, sem a muzeológusok felkészültsége még nem tette lehetővé egy színvonalas történeti állandó kiállítás megrendezését, az elkészült nagy kiállítási tereket azonban hasznosítani kellett. Fél évtizeden keresztül rendkívül intenzív kiállítási tevékenység jellemezte az intézményt. A skála rendkívül széles volt: Kondor Bélától a zalai képzőművészeket át a kínai és a vietnami iparművészetig ívelt a tárlatok témája. Széles körű támogatással nagysikerű természetvédelmi bemutatót tudtunk rendezni, s jól esik visszagondolni arra, hogy az akkor még fiatal Brenner György, a későbbi neves karikatúrista egyik korai bemutatkozására is itt kerülhetett sor. Ma már díj őrzi a nevét. Elsők közt kerültek a szélesebb közönség elé László Gyulának a magyar írókról, tudósokról készült rajzai, s nemcsak kéziratok, hanem a Megyei Könyvtár segítségével műveik is a tárlókba kerülhettek. 1974-ben a Magyar Nemzeti Galéria segítségével a Múzeum rendezte a 90 esztendő Kiszfaludi Strobl Zsigmond szobrászművész életműkiállítását. 1980 után a kiállítások száma csökkent, nemcsak azért, mert az állandó kiállítás megnyitása után erre kevesebb hely állt rendelkezésre, hanem azért is, mert Zalaegerszegen újabb kiállítási lehetőségek jöttek létre: a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, a Hangverseny- és Kiállítóterem, a Hevesi Színház előcsarnoka.

Ez az időszak kínált lehetőséget a tájházak helyreállítására, berendezésére. 1976-ban Káváson, 1978-ban Zalalövön és Csesztregén sikerült a népi építészet egy-egy szép emlékét megmenteni. Ugyancsak Zalalövön a múzeum átvette a gyógyszertár régi épületét, benne ideiglenesnek szánt, de kényszerűségből hosszú ideig fenn-

álló kiállítást rendezett a római kor zalai emlékeiből. Ezt csak 1999 őszén lehetett szép, korszerű bemutatatóval felváltani. Még 1976-ban kisebb Deák kiállítás készült Söjtörön, pár évvel később Kehidán is.

Néhány jelentősebb rendezvénnyel is felhívta magára a figyelmet az intézmény: az évtized közepén a MTA Néprajzi Kutatócsoportjával együtt két alkalommal is házigazdája volt az Etnographia Pannonica elnevezésű, négy ország – Ausztria, Jugoszlávia, Szlovákia, Magyarország – kutatói néprajzi tanácskozásnak. Ugyancsak vendégül látta a Régészeti és Művészettörténeti Társulat vándorgyűlésének résztvevőit.

Egy évtizeden keresztül rendkívül magas színvonalú ismeretterjesztő tevékenység jellemezte a múzeumot. A magyar tudomány sok jeles művelőjét sikerült megnyerni előadóul: Dávid Katalint, Kodolányi Jánost, Mócsy Andrást, Redő Ferencet, Szabó Miklóst, Varga Editet. A hetvenes évek végén közreműködtünk a Finn-Magyar Baráti Társaság létrehozásában.

A Göcseji Múzeum meghatározó szerepet vállalt Zala megye műemlékeinek megismertetésében. Ennek egyik eszköze volt a megye műemlékeit ismertető kis kötet 1975-ben és 1979-ben, a több száznyi diavetítéses előadás. Népszerűek voltak a múzeum munkatársai által vezetett műemléki kirándulások. E tevékenység szakmai alapjait erősítette később a régészeti és a művészettörténeti kutatás. Vándor László régész (ma az intézmény igazgatója) műemléki szakmérnöki diplomát is szerzett.

E rendkívül intenzív munkát 1979-ben a megyetörténeti állandó kiállítás megnyitása tetőzte.

A gyűjtemények alakulása:

	1971	1981	1991	1999
Régészet	13079	68453	87282	118942
Numizmatika	55	1375	1386	1441
Természettudom.	150	150	150	150
Néprajz	6445	8216	10357	9045
Képzőművészet	85	1083	1974	2204
Iparművészet	99	234	254	261
Történet	236	1101	2685	3645
Fotó neg.	8957	15813	24865	34456
Dia	20	4447	9016	11605

Nem sikerült azonban az egyes szakágak egyenletes fejlődését biztosítani.

A múzeum a legnagyobb eredményeket a régészeti kutatásban érte el. Jelentős figyelmet keltettek Vándor László ásatásai, melyek elsősorban a megye középkori történetére irányították a figyelmet. (A zalaszentgróti és a lenti vár, a csácsbozsoki, a zalaszentgyörgyi templom, a megye középkori várai, kolostorai, stb.) Szervező munkájával jeles szakembereket is sikerült a megyébe vonzania. Mócsy András az ELTE régészeti tanszéke tanácsátaként kezdte el Zalalövő régészeti feltárását, ezt

később Redő Ferenc folytatta. Szőke Béla Miklós, a MTA Régészeti Intézetének munkatársa Vándor Lászlóval együtt Pusztaszentlászló, majd Zalakomár temetőjének feltárását végezte, s hamarosan Valter Ilona is folytatta a megye középkori templomainak kutatását. Az intézmény ekkor alapozta meg a következő két évtized rendkívül intenzív régészeti kutató munkáját. E szakágban a Göcseji Múzeum már a hetvenes évek közepén valóban megyei múzeumként működött, s előbb a nagykanizsai, majd 1979 után a Zalához visszakerült Balatoni Múzeummal együtt sikeres szakmai munka-megosztásban dolgoztak a megye archeológusai. Így kerülhetett sor 1978 után a Kis-Balaton régészeti kutatásának előkészítésére, amely a nyolcvanas években az ország egyik legjelentősebb, leginkább összehangolt ásatásává fejlődött, olyan programmá, melyre addig egyetlen megyei szervezet sem vállalkozott. A meg-növekedett létszámú zalai régész-közösséggel együtt folyamatosan itt dolgoztak a MTA Régészeti Intézetének munkatársai is. Tevékenységük, közleményeik révén a Zala megyében folytatott kutatások széles körben ismerté váltak. (Hasonló nagyságú munkák csak később, az autópálya programok idején indultak.) A munka befejezése után a Hahóti medence hasonlóan összehangolt kutatása kezdődött meg. A nagymértékű feltáró munka mellett nem sikerült a tervezett mértékben folytatni a régészeti topográfia megkezdett munkálatait. Ebben az is szerepet játszott, hogy a MTA Régészeti Intézete a korábbinál jóval kevesebb energiát tudott biztosítani e munka irányítására. 1985-től Horváth László és Simon Katalin a Göcseji Múzeum munkatársai lettek, s az őskor régészeti kutatását is meghonosították. Ki-emelkedően magas a régészeti publikációk száma. 2000 első felében az itt dolgozó 5 régész közül ketten kandidátusok, ketten egyetemi doktorok.

A Göcseji Falumúzeum megnyitása után a korábban oly sikeres *néprajzi* munka szemmel láthatóan visszaesett. Szentmihályi Imre energiáját előbb a Múzeum költözésével kapcsolatos munkák foglalták le, az általa is gerjesztett ellentéteken nem tudott úrrá lenni. Reményi András igazgatása idején a Levéltárba távozott, 1973 őszén visszakerülve pedig már egészségi okok miatt sem tudta munkáját a régi színvonalon és energiával folytatni. 58 éves korában betegsége miatt nyugdíjba kényszerült. Három utóda sem volt képes magas színvonalú múzeumi munkát végezni, (mindegyikük más munkaterületre távozott.) A gyűjtemény ugyan gyarapodott, de a fejlesztés rendkívül egyenetlen volt, s jórészt híján volt a tervszerűségnek is. Több tucatnyi felesleges, hiányos adatú tárgy is raktárba került, ezek egy részét később selejtezni kellett. Mindmáig nem került sor a Göcseji Falumúzeumban a saját három évtizedes működés, az újabb öt hasonló intézmény tapasztalatai alapján a porták, lakóházak berendezésének megújítására. Hasonló átrendezés lenne célszerű a tájházakban, melyek berende-

zése idejében épp nem dolgozott néprajzos az intézményben. Évekig a néprajzos állást sem sikerült betölteni. Megoldást ígér, hogy Marx Mária régész kolléganő 2000-ben néprajzos képesítést is szerezve gazdája lesz a múzeum etnográfus tevékenységének.

A *képző- és iparművészeti* gyűjtemény növekedésében nagyon szerencsés időszak következett 1973 után. Zalaegerszeg Város Tanácsától az intézmény megkapta Boldogfai Farkas Sándor szobrászművész hagyatékát, a Megyei Tanács segítségével 1974-ben megvásárolhatta a Hertelendy-gyűjteményként emlegetett vegyes tartalmú, de sok értékes darabot tartalmazó és zalai vonatkozásokkal is bíró kollekciót. Frank Frigyes festőművész a múzeumnak ajándékozta festményeinek félszáz darabos válogatását, s 1975-ben Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművész leánya az édesapját még 1970-ben díszpolgárrá választó Zalaegerszegnek adományozta édesapja teljes hagyatékát. Az Egervári Művésztelepen készült alkotások egy része is ez időben került a múzeumba. Már a nyolcvanas évek végén került a gyűjteménybe Gácsi Mihály festő- és grafikusművész hagyatékának egy része. E tekintélyes gyarapodás azonban hosszú időn keresztül nem párosult színvonalas szakmai tevékenységgel. A tárgyalt időszak első két évtizedében három művészettörténész is megfordult a múzeumban, közülük az első kettő képtelen volt a múzeumi munka fegyelmébe beilleszkedni, a harmadik – Sárkány József – egyetemi tanulmányainak befejezése után hamarosan a nagyobb lehetőségeket kínáló pécsi múzeumba távozott s azóta ott végez sikeres munkát. Az 1985-ben negyediként érkezett Kostyál László több évi alapozó munka után gyümölcsöző, az intézmény falain kívül is elismert, más megyékbe is átívelő munkát végez nemcsak a megye képzőművészeti értékeinek – elsősorban a XVIII. század – feltárásában, hanem a jelenkori képzőművészeti élet alakításában is. Munkájának is köszönhető, hogy legutóbb felmerült az önálló városi képtár szervezésének lehetősége.

A *történeti muzeológiát*, mint önálló stúdiumot a levéltári és olajipari múzeumi gyakorlatú Bencze Géza indította útjára 1979-ben. (Pályáját a kaposvári levéltárban kezdte, a Magyar Olajipari Múzeumban folytatta, 1999-ben a Magyar Műszaki Múzeum főigazgató helyettese.) Noha 1982-ben a Legújabbkori Történeti Múzeumba távozott, két zalai vonatkozású kötet, több tanulmány és kiállítás tanúskodik munkájáról. Távozása után képzett, lelkes kolléganők vették át örökségét, s a tanulmányok, gyermeknevelési kötelezettségek, könyvtárrendezési feladatok teljesítése után a történeti muzeológia az utóbbi esztendőben bontakozott ki látványosan. Több jól sikerült kiállítás, a város történetére vonatkozó dokumentumok gyarapodása, a fotógyűjtemény kiteljesítése, nagy szakmai sikert aratott 1848-as programok, kiállítások, kiadványok jelzik az eredményt.

1985 után vett új lendületet a *nemzetközi kapcsolatú*

munka. A múzeum néprajzi kiállításokat rendezett Prágában, Szófiában, Herszonban, régészetit Muraszombaton, történetit Lendván, művészetit Kuselben stb. Több kolléga előbb alkalmanként, majd rendszeresebben részt vehetett nemzetközi konferenciákon, közös ásatásokon, s több osztrák, német, majd szlovén kiállítást is fogadhatunk.

A Falumúzeum, az állandó kiállítás, a Kisfaludi Strobl Gyűjtemény, az intézmény falain kívül rendezett kiállításokkal együtt rendkívül mértékben megnövelték a múzeum *látogatottságát*. E lendület 1988 után lelassult, a 90-es évekre pedig a múzeum iránti érdeklődés látványosan lecsökkent. Nemcsak a kiállítások elfáradása következte, hanem elsősorban – az országos tendenciát követve – az életmód változása, a szervezett munkahelyi kirándulások csökkenése, a közlekedési, szállodai költségek rohamos növekedése miatt.

Ez időben az intézmény munkatársi gárdájának zöme már kellő gyakorlatot, esetleg második diplomát, tudományos fokozatot, nyelvvizsga bizonyítványt szerzett, nagyobb szerepet vállalhatott a magyar tudományos életben is. Az 1974-ben indított Zalai Gyűjteményben a múzeum munkatársai kezdettől fogva rendszeresen publikáltak. (Benne 32 tanulmány a Göcseji Múzeum munkatársaitól származik, további 45 pedig valamilyen módon a zalai múzeumokban végzett tevékenységgel kapcsolatos.) 1987-ben a Megyei Igazgatóság megindította a Zalai Múzeum című sorozatot. Közleményeinek nagyobb része régészeti témájú.

V.

A Göcseji Múzeum 1990 tájára elérte a hasonló lehetőségű megyei múzeumok szintjét, ezzel együtt tartalékait is jórészt kimerítette. Célszerű volt a következő két évtized új fejlesztési szándékait meghatározni, működésének korszerűbb kereteit kialakítani. Erre azért is szükség volt, mivel a magyar társadalomban bekövetkezett változások miatt átalakult az intézmények fenntartásának, finanszírozásának, irányításának egész rendszere. Elérhető közelségbe került a számítógép nagyobb méretű alkalmazása a múzeumi munka minden területén. A bővülő nemzetközi kapcsolatok kiterjedtebb nyelvtudást igényeltek. Az állandó kiállítás túlhaladta a neki szánt egy évtizedet, sürgetővé vált a következő tárlat szakmai előkészítése. Várható volt, hogy az autópálya építése sokszorosára növeli az olyan régészeti tennivalókat, melyek ellátása a hagyományos szervezeti keretek közt már megoldhatatlan.

E teendőket próbálta körvonalazni az intézmény igazgatójának 1991-ben kelt „A Zala Megyei Múzeumi Szervezet helyzete, feladatai, lehetőségei, szándékai” című összefoglalása. E megváltozott teendők elvégzésére másfajta készségű vezetőre volt szükség. E miatt 1991-ben Németh József az irányítási teendőktől való

mentesítését kérte, s a nyugdíjazásáig muzeológusként dolgozott tovább. 1992 elején a fenntartó Megyei Önkormányzat Vándor László régészt, igazgatóhelyettest bízta meg a megyei igazgatói feladatok ellátásával. (Megbízatási idejének lejártá után újra ő kapott bizalmat az irányítás folytatására.) Pályázatában a következő fél évtizednyi időre szóló szándékait fogalmazta meg, azokat jórészt sikerült meg is valósítania.

1990 táján, elsősorban az új önkormányzati törvény bevezetésével egy időben jogosan merült fel az aggodalom, hogy a közgyűjtemények a székhely önkormányzat fenntartásába kerülnek. E változás, a megyei múzeumi szervezetek szétdarabolása szakmai okok miatt károsan hatott volna az intézmények már jól működő munkamegosztására. Szerencsére, erre nem került sor, s a Göcseji Múzeum megmaradt megyei múzeumnak.

Az utolsó évtized a Göcseji Múzeum történetében szerencsésen alakult, a megkezdett munkák sikeresen folynak, ezek az esztendőik még nem az intézmény történetének, hanem jelenének részei. A legfontosabb folyamatok:

1. Az intézmény szakalkalmazottai a középgenerációhoz tartoznak, átlagos életkoruk 30 és 50 év között van, kellő gyakorlattal bírnak, hárman doktori, ketten kandidátusi fokozatot szereztek, szakmai rangot vívtak ki maguknak. Mindez rendkívül ígéretes lehetőséget jelent a következő legalább másfél évtizedre.
2. Az intézmény irányítói és vezető munkatársai is alkalmazkodni tudtak a megváltozott társadalmi és gazdasági körülményekhez, a pályázati rendszerhez, ennek révén mind jobb anyagi feltételeket tudnak teremteni szakmai munkájukhoz.
3. 2000 elején közel egy évtizedes munkával végéhez közeledik az épület teljes felújítása, modernizálása, belső bővítése. Ennek keretében a Magyar Olajipari Múzeum helyiségei visszakerültek az intézmény használatába, megkezdődött a tetőtér 1978 óta tervezett beépítése. 1992-ben megtörtént a tetőfedés cseréje, 1997-ben a padlástérben befejeződött a korszerű munkahelyek, irodák kialakítása, a következő két esztendőben az alsóbb szinteken felszabadult terekben raktárak készültek, sor került az ablakok, a burkolatok, a villanyhálózat cseréjére. Várhatóan 2000-ben megújul az épület külseje is, ezzel legalább negyedszázadra megoldódik a múzeum méltó elhelyezése, egy időre a raktári gondok is veszítenek szorításukból.
4. Az intézményt sikerült felszerelni a korszerű technika eszközeivel, különösen jelentős, hogy széles körűen használatba került a számítógép.
5. A felújítás miatt le kellett bontani az állandó kiállítást, e miatt nagyon lecsökkent az intézmény látogatóinak száma. Ez egybeesett a magyar múzeumok látogatóinak nagyméretű csökkenésével, s nagy-

mértékben érintette a Göcseji Falumúzeumot is. E tény nem a belenyugvást sugallja, hanem a változtatásra, a megoldás keresésére kötelez.

6. A kibontakozást ígéri, hogy elkészült a 2000-ben megnyitni tervezett állandó kiállítás forgatókönyve. Témája: Központok a Zala mentén. Három nagy csomópontot emel ki Zala megye történetéből: a római kori Salla, a középkori Zalavár és az újkori Zalaegerszeg bemutatását. Megkezdődött a kiállítás technikai munkálata is, megnyitása 2000. októberében várható.
7. Újabb nagy régészeti feladatokat vállalt a múzeum, különösen jelentős volt a zalalövői vasút építését megelőző régészeti feltárás, s 1999-ben megkezdődött a 7-es autópálya építését megelőző kutatás. Különösen utóbbi új nagyságrendet, nálunk még nem honos szervezeti formákat tett szükségessé.
8. Megerősödött, rendszerességét megtartotta, tekintélyt szerzett a Zalai Múzeum című periodika.
9. A múzeum is, munkatársai is sikeresen vállaltak vezető szerepet a Honfoglalás és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc évfordulóinak megünneplésében. 2000-ben az államalapítás millenniuma jelent hasonló feladatot.
10. Több igényes kiállítást rendezett, melyek nem csak tartalmukban, hanem elrendezésükben, esztétikai értékükben is magasabb színvonalat jelentettek. (A kereszténység védőbástyái, 1848–49 Zala megyében, a Szombathelyi Képtárral közösen rendezett Dorffmaister kiállítás, konferencia, a tudományos értékű és magas színvonalú katalógus.)
11. A Göcseji Falumúzeum – gondjaival együtt – új szakaszába lépett. Az évtized elején a karbantartás, az állagmegóvás gondjait sikerült csökkenteni, 1996-ban Zalaegerszeg Város Önkormányzata méltó színvonalú közönségfogadó épülettel gazdagította az intézményt, 1999-ben pedig a tervezett finnugor szabadtéri múzeum első egységeinek avatására is sor kerülhetett. A következő évekre nem kisebb teendőre kötelez ennek kiteljesítése, valamint a göcseji épületek berendezési tárgyainak konzerválása.
12. A korszerű technikai háttér segítségével új kiadványsorozat indult, a Zalai kismonográfiák sorozat. Ez nemcsak mennyiségi növekedést jelent, hanem a kisebb településekkel is szorosabbá tette az intézmény együttműködését.
13. Nemzetközi kapcsolatai elmélyültek, különösen eredményes a Muraszombati Múzeummal, a Lendvai Galériával létrejött folyamatos közös munka, valamint a Népek a Mura mentén témájú, horvát, osztrák, szlovén résztvevőkkel szervezett konferenciasorozat. Elsősorban a régészeti tevékenységet sikerült beágyazni nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi tudományos élet rendszerébe is.
14. Az összehangolt, szívós munka, a sikeres tevékeny-

ség elismerését jelezte, hogy 1997-ben a Göcseji Múzeum Az év múzeuma elnevezésű pályázaton kitüntető díjazásban részesült.

15. A fenntartó testület 1999 végi határozata értelmében

várhatóan újabb, a változó gazdasági körülmények által szükségessé vált szervezeti átalakításokra is sor kerül. Ezek a Göcseji Múzeum fennállásának 51. esztendejében valósulnak meg.

Jegyzetek helyett:

Dolgozatomat nem akartam a hivatkozások ballasztjával terhelni, s csak summázva említem a gyakrabban használt forrásokat. A Göcseji Múzeum előzményeit, első évtizedének történetét Szentmihályi Imre foglalta össze a Göcseji Múzeum 1960-ban megjelent jubileumi emlékkönyvében. Az első három és fél évtized, benne a Göcseji Falumúzeum történetét Németh József dolgozta

fel – a források részletes megjelölésével – a Zala megye múzeumainak és műemlékvédelmének története című, kéziratos, a múzeum adattárában elhelyezett dolgozatában. Ugyancsak az adattárban található a Zala megyei múzeumi szervezet esztendőnként készített jelentései az elvégzett munkáról. Ezek tartalmazzák a Göcseji Múzeumra vonatkozó adatokat is.